

RUMELİ VE ANADOLU MUHACİRLERİNDE KİMLİK VE VATAN ALGISI

Identity and Homeland Sense of Anatolian and Rumelian Refugees

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDAL*

ÖZ

Yunan Orduları Batı Anadolu'dan çekildiği zaman Rum göçmenler Anadolu'dan ayrılmak için limanlara toplanmıştır. Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasında kabul edilmiş olan nüfus değişimi çok sayıda insanın göçünü kapsamıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan zorunlu nüfus değişiminde tartışılan en önemli konulardan biri de gayrimübadiller olmuştur. Lozan görüşmeleri sonucunda İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri gayrimübadil kabul edilmiştir. Ancak, bunların yanında değişik yollarla gayrimübadil olanlar da olmuştur. Bunların bir kısmı hizmetlerinden dolayı bir kısmı da evlilikler şeklinde gayrimübadil kabul edilmiştir. Bu yolla mübadeleden çıkma şekli birçok Rum'un tercih ettiği bir yol olmuştur. Çünkü nüfus değişimi Türkler ve Rumlar arasında farklı anlama sahiptir. Balkanlardan Anadolu'ya göç etmiş olan Türklerde kimlik ve vatan aidiyeti konusu cumhuriyetin toplum yapısı açısından önemlidir. Türkler Anadolu'yu anavatan kabul etmiş Rumlar ise vatandan sürgün olarak kabul etmiştir. Bu makalede Türk ve Rum muhacirlerin kimlik ve vatan algıları incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Vatan, kimlik, Türk, Rum, muhacir

ABSTRACT

When Grek Army retreated from West Anatolia, Greek emigrants gathered at the ports to leave Anatolia. Population Exchange, which was accepted between Turkey and Greece in the Lausanne Conference, encompassed the migration of people in considerable number. The issue of non-exchangees was one of the most significant issues discussed between Türkiye and Greece. At the end of the negotiations of the Lausanne Conference, Greeks from İstanbul and Turks of the Western Thrace were accepted as. However, there were some people became non-exchange by various ways. They were accepted as établi whether because of their services or the marriage reasons. Most of the Greeks preferred this way not to exodus from their lands. Population Exchange had different meanings for Turks and Greeks. Identity and homeland sense of Turks who immigrated from Balkans to Anatolia is considerable at the point of Republic's social structure. Turks accepted to Anatolia as homeland but Greeks accepted as deportation from Anatolia. In this article identity and homeland sense of Turkish and Greek refugees is examined.

Key Words

Homeland, identity, Turk, Greek, refugees

GİRİŞ

Milletlerde vatan duygusunun oluşumu ve millet mensuplarının bir coğrafyayı vatan olarak belleklerine yerleştirmeleri uzun bir süreci gerektirmektedir. Bu süreçte yaşanan ortak hatıralar, afetler, bayramlar, zaferler gibi belleklerde iz bırakan olaylar coğrafyanın vatanlaşması oluşumunu hızlandırmıştır. En eski Türk kaynaklarında bozkırları yurd olarak kabul eden Türk boylarının "ötüken" ismini verdikleri bölgeyi güçlerinin

merkezi olarak kabul ettikleri görülmektedir. Ortak kültüre sahip bu boyların savaşlardan önce veya sonra ataların mezarlarında yaptıkları törenler ve yine bu mezarlarda yaptıkları Balballar bölgenin vatan olarak kabulünün işareti olmuştur. Türklerin Orta Asya'dan, Moğol akınlarının sonucu, Anadolu'ya akmasıyla başlayan yoğun göç sosyolojik anlamda yeni bir yurd oluşumunun başlangıcı olmuştur. İslam ile tanışma; fethedilen toprakların gaza ve cihat anlayışı ile

* Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ibrahim.erdal@bozok.edu.tr

Türkler tarafından şenlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Anadolu'da kurulmuş olan Türk soylu devletlerin hemen hemen hepsi Orta Asya'yı atayurt olarak kabul etmiştir. Ortak kültür, boy, inanç ve yaşam tarzı bu görüşün kabulünü de güçlendirmiştir. Anadolu bir noktada Orta Asya'dan kopup gelen boyların ana vatanı olmuştur. Bölgede kurulmuş olan İslam devletlerinin yoğun Türk göçlerini Bizans sınırlarına yönlendirmesi, daha sonra Anadolu'da kurulmuş olan Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde de kullanılan bir sistem olmuştur. Selçuklular döneminde Anadolu'ya yoğun bir şekilde yerleşen Türkler, özellikle Osmanlı devleti döneminde Rumeli'nin nüfusça şenlendirilmesinde bir iskân ve kolonizasyon metodu dâhilinde kullanılmıştır.

Anadolu'nun Türk yurdu olmasına tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilen Malazgirt savaşından sonra yaşanan seferler ve zaferler Anadolu'daki Türk nüfus yoğunluğunun temelini oluşturmuştur. Benzer bir süreçte Anadolu'dan çeşitli özendirici teklifler ile vergi indirimleri ve sürgün yoluyla daha 1400'lü yıllarda birçok Türk boy ve aşiretleri Balkanlara iskân edilmiştir. Bölgenin ekonomik getirisinin olması için nüfusça zenginleşmesine inanan Osmanlı, feth edilen toprakları ekilebilir hale dönüştürmek amacıyla Anadolu'nun çeşitli bölgesinden yeni iskân bölgesine göç uygulaması devam ettirmiştir. Ancak 1800'lü yıllara kadar neredeyse 400-500 yıl Balkanlarda yaşayan, oraya kök salan, hatıralarını bırakan, mimarisıyla iz bırakan Türklerin (Balkanlar) Rumeli bölgesinden daha ziyade Anadolu'yu vatan olarak kabul ettikleri görülmektedir. Sosyolojik verileri alt üst eden bu sonucun düşünülmesine sebep de 1850 yılın-

dan itibaren başlayan ve 1925 yılına kadar devam eden Rumeli'den Anadolu'ya göçlerde göçmenlerin zihnindeki vatan algısı olmuştur. Özellikle 1900-1925 yıllarında resmen göç antlaşmalarının imzalanması (Erdal 2006: 32-33) ve yerlerini yurtlarını terk eden Rumlar ve Bulgarlar arasında yapılan değerlendirmeler bu sendromun Türklerde daha bariz olduğunu ortaya koymuştur.

Türk Muhacirlerde Vatan ve Kimlik Algısı

Türk muhacirlerdeki mübadil tanımını incelediğinde Osmanlı'nın Balkan coğrafyasından olup, çeşitli kültür, inanç ve etnisiteye bağlı unsurlar ile şehirli veya köylü olmak üzere Anadolu'ya doğru Müslüman kimlikleri ön planda olmak üzere gelenler anlaşılmaktadır. Anadolu'ya doğru olan bu göç; kaybedilen bir savaştan sonra yaşanan bir göç veya elden çıkmış topraklardan yapılan bir göç değil, kargaşa ve çatışma ortamından daha sakin kabul edilen ve anayurt olarak bilinen topraklara gidiş mahiyetindedir. Anadolu ile kopmayan ilişkilerin daha önce sürgün, iskân ve diğer yollarla giden Türklerin belleklerinde kalmış olan vatana sığınmış olarak yer etmiştir. Zorunlu göçü karşı koymadan kabulleniş Türk mübadillerin zihninde "*bize gidiyorsunuz dediler biz de alabil-diğimiz eşyalarımızı aldık yola düştük..*" sözlerinden de anlaşılabilir.

Türkiye'de özellikle Makedonya'dan gelip de kendisini Selanikli kabul eden mübadiller geldikleri şehri Atatürk'ün şehri adıyla anmışlardır. Bu düşünce üzerinden Anadolu'dan Rumeli'ye geldikleri görüşünü savunan Türk mübadiller vatana dönüş havasında genç cumhuriyetin kazanımlarına daha sıkı

bağlanmış ve kabullenmişlerdir. Bu kabulleniş Denizliye iskân edilen mübadillerin; “...buraya geldik dediler ki burası Rumlardan kaldı siz oturacaksınız! Sonra buraya muhacir mahallesi dediler oysa biz de Türk’üz..” (Hasan Akşit 2007 Denizli) sözlerinde görüldüğü üzere kimlik ve vatan konusunda en önemli vurguyu yapmışlardır. Cumhuriyet’in yenilikçi yönünü benimsemiş ve harf inkılabıyla yeni harfleri öğrendiklerini ve kız çocuklarının da kendileri tarafından okutulduğu görüşünü sıklıkla ifade etmeleri muhacirlerin bilinçaltındaki vatan algısının veya aidiyet duygusunun önemli bir delilidir. Türk mübadillerdeki aidiyetin bir diğer örneği Rumca bilmelerine rağmen bunu ikinci ve üçüncü kuşaklara aktarmamalarıdır. “Denizliye geldiğimizde Rum mahallesine yerleştirildik. Burada Ermenilerin Rumların Türklerin Mahallesi ayrıydı. Bizi de ayrı mahalleye koydular, yerliler mahallemize girmezdi. Oysa onlarda Türk idi, bizde! Rumca bilip de Türkçe’yi az konuşanlarımız bile çocuklarına öğretmediler.” (Mustafa Akan 2007 Denizli) Her ne kadar yerliler tarafından muhacir ve Mübadil tanımlamalarıyla yerli ahali tarafından ötekileşmeye maruz kalsalar da mübadillerin kendi aralarında Rumca konuşmaya gerek duymamışlar Türkçe konuşmuşlardır. Yunanistan’da Rum çoğunluğun çoğunluk olduğu yerlerden gelen Türkler çok az veya bozuk Türkçe konuşmalarına rağmen diğer mübadillerin onlara yardım ettikleri görülmüştür.

Anadolu’ya iskân edildikten sonra bölgelerindeki sosyal ve ekonomik değişim ve gelişimin de öncülere olan mübadiller cumhuriyetin şehirli sınıfının temelini oluşturmuşlardır. “..Bize şehirdeki Un fabrikasını ve susam ve buğday

değirmenleri işletin diye verdiler, yerliler işletmesini bilmiyordu...” diyerek şehrin ticari sınıfının bir süre sonra mübadillerce doldurulduğu “toprak evlere alışık değildik, o yüzden kendi evlerimiz yaptık badanaladık, bahçelerini düzenledik yerliler bunu ilk defa görmüşlerdi” (Hasan Akşit 2007 Denizli) sözüyle de sosyal ve ekonomik değişimdeki rollerini belirtmişlerdir. Honaz’da yerleşen mübadiller de Honaz Müftüsünün ahaliyi kendilerinden bahçivanlığı öğrenmeler için “Gidin de muhacirlerden bahçivanlığı öğrenin, onların çapaları dahi sizinkilerden değişik.” dediğini, ayrıca İzmir’e çalışmaya gidenlerin geldiklerinde dokumacılık gibi yeni çalışma sahalarını da bölgeye getirdiklerini belirtmişlerdir. Sosyal hayattaki bir diğer etkilenme de kılık kıyafette olmuş bunu da “ Biz ceket ve pantolon giyerdik, yerliler şalvar giyerdi. Biz Mustafa Kemal’in ilkelerine hep uyduk,” (Necdet Karabenli 2007 Denizli; Kamile Karabenli 2007 Denizli) sözleriyle ifade etmişlerdir.

Rum Muhacirlerde Vatan ve Kimlik Algısı

Yunanistan’da ise mübadil tanımı; Türklere karşı yapılan savaşta uğranılan yenilgi sonucu Anadolu’dan gelenler oluşturmaktadır. Yunanistan halkının belleğinde ve bazı Yunanlı akademik çevrelerde Anadolu; “Kaybedilmiş” veyahut “Unutulmayan topraklar” olarak adlandırılmıştır. (Baltisotis 2005:403) Anadolu’da ve başka yerlerdeki Yunanlı topluluklar ile Balkan Savaşlarına kadar var olan Yunan halkı arasında bir mukayese yapıldığında Anadolu’dan gelen bu toplulukların Yunan halkına nazaran daha kent soylu ve şehir kültürüyle yoğrulmuş olduğu görülmektedir. Yunanis-

tan mübadilleri arasında “Küçük Asya ve Pontuslu” farklılığı yaşanmakta ve Trabzon ile İzmir şehirleri öne çıkmıştır. Yunanistan’da mübadillerin yoğun olarak bir arada kalmaları onların kendi aralarında bir birlik duygusunun gelişmesine aynı zamanda da yine kendi aralarında daha homojen bir yapıya bürünen Pontuslu ve Anadolu sınıflanmasına doğru götürmüştür. Bu güçlü birliktelik ise siyasi ve diğer alanlarda bir kimlik dayanışmasına sebep olmuş ayrı futbol takımları dahi kurulmuştur. (Baltiotis 2005:412–413) Oysa Yunanistan’da ülkeye gelen Rum-Ortodoks nüfus 100 yıldır süren ulusçu Helen ideolojisine uyum süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Yunan Megalo İdeası ve millî homojenleşme düşüncesi Rum mübadilleri Anadolu’dan Ortodoks Rumların göçünü millî bir trajedi olarak algılamış (Anagnostopoulou 2005:76), mübadillerin uyum sürecinde bu her zaman temel bakış açısını oluşturmuştur.

Yunanistan’a göç eden Rum mübadillerin ekseriyetinin Türkçe konuşması onların yeni yaşam alanlarına uyum süreçlerini de aksatmıştır. “Bizim evin iki odasını Rumlara verdiler, Türkçe konuşuyorlardı, 5-6 ay kardeşçe kaldık, yemeğimizi paylaştık..” (Zeynep Davran 2007 Denizli) sözü de Rumlardaki hiç olmazsa dilde ötekileşmeyi özet olarak ifade etmektedir. Devlet ve Patrikhane okullar kurmasına rağmen dil öğretiminde zorluk yaşamış, bir mübadil olan Epeoglou-Mpalakinin “...dini hikâyeleri ise papağan gibi ezberlemeye çalışıyorduk. Bayanın söylediklerini tekrar etmeye çalışıyorduk. Hepimiz Türkçe konuştuğumuz için söylenenleri anlamıyorduk ve ezberlememiz bir hayli zor oluyordu” sözleri bu yaşanan sıkıntıyı net açıklar.

maktadır. Bu durum Türkçe konuşan Rumların daha fazla dine bağlanmalarına sebep olmuş “Dilim Türkçe ama yüreğim Yunan” anlayışı uyum sürecinde önemli katkı yaratmıştır. (Marantzidis 2005:98–99) Anadolu’dan zorunlu göç tabii tutulan Rum mübadillerin bilinçaltındaki vatan algısının bir diğer tezahürü de “ihtida” yani din değiştirme ile olmuştur. 1923’te gerçekleşen *ihtidalar* daha çok bireysel düzeyde ve zorunlu mübadeleye tabii tutulmaktan kurtulma amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Mübadele sözleşmesinde, kimlerin mübadeleye dâhil edileceği, kimin hariç tutulacağı açıklanmaktadır. Zorunlu mübadele, *Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla ve Yunan topraklarında yerleşmiş, Müslüman dininden Yunan uyruklarını kapsadığından kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye’de yaşayan Ortodoks Rumlar mübadeleden kurtulmak amacıyla ihtidâ yoluna başvurmuşlardır. Mübadelenin başlamasıyla Muğla’dan mübadele Rumlarını taşıyan Kazım Toprak olayı şöyle anlatmakta: “Neleri vardı neleri. Mübadelede gelinlik Rum kızları “Biz Müslüman oluyoruz, bizi kaydet” dediler dayıma. Dayım da “olmaz “dedi. Nedenini sorduklarında, ‘Defter kapandı da ondan’ deyiverdi dayım. Zaten bazıları Müslüman olmuştu. Bakiye, Müslüman oldu, Felek’te kaldı. Kardeşinin kızı Dudu da döndü. Muğla’da kaldı... Türkler ile Rumlar arasında kavga dövüş yoktu. Çok iyi geçinirlerdi. Zor Ayrıldılar”. (Aladağ 1995:72)*

Bu tip olayların gündeme gelmesi üzerine, Yunanistan’a gidecek Rumların gayr-ı menkullerinin olduğu gibi korunmasını öngören ve Yunanistan’dan gelecek Müslümanların bu gayr-ı menkuller-

den yararlanabilmesine imkân tanıyan 20 Ocak 1924 tarihli bir kararname yayımlanmıştır. Burada genelde kaynaklarda Rumların mallarını muhafaza için böyle bir evliliğe başvurdukları ifade edilse de ihtida gibi bir yola Rumeli'den gelen Türklerin başvurmadığı gerçeği bu ihtidaların arkasında vatandan ayrılmama ve bir gün geri dönebilme amacının yattığı söylenebilir. Ortodoks Hıristiyanlar, mübadeleyi zorunlu bir sürgün olarak yaşadılar ve Yunanistan'a yerleşmelerinden uzun yıllar sonra dahi "kayıp vatanlara" duydukları özlemi ifade etmeyi sürdürdüler. (Aladağ 1995:12) Çünkü bütün hatıralarının, çocukluklarının, atalarının mezarlarının olduğu bir yerden ayrılmak ve yeni bir vatan kurmanın zorluğu Rumları ihtidaya sürüklemiştir.

Her iki toplumda trajik etkiler bırakan göçün Yunanistan'a yerleştirilen mübadillerde daha derin bir yara oluşturduğu aşikârdır. Rumeli mübadillerinin Anadolu'ya göçleri bir nevi ana yurduna geri dönüş olmuştur. Her iki toplumsal yapıda dinî ve etnik aynılık olmasına rağmen her iki toplumun mübadillerinin bilinçaltındaki vatan algısı ve kimlik problemi farklılık arz etmiştir. Bugün Yunanistan toplumunda Anadolu'dan giden toplumun bunu bir aidiyet duygusu haline getirerek siyasi, sosyal ve spor gibi hayatın geniş alanlarında kullandıklarını görmekteyiz. Ayrıca bu aidiyet duygusunu bir sonraki nesillere sosyalizasyon sürecinde diğer nesillere aktarmak için çocuklarına Türkçe öğrettikleri de bir gerçektir. Yunanistan'daki Ortodoks Türklerin varlığını da bu arada belirtmekte fayda vardır. Türkiye'ye yerleşmiş olan Rumeli muhacirlerinde ise Selanikli, Makedonyalı veya geniş

anlamda Rumelili kimliğine sahip olmak bütün Türk toplumunda görülen Erzurumlu, Mersinli veya Bandırmalı olmak gibi herhangi bir şehir aidiyetini muhafaza etmek ve dayanışma içinde olmak duygusuyla paralel gelişmiştir.

KAYNAKLAR

Anagnostopulu, Athanasia, "Göçmen Yerleşiminin Toplumsal ve Kültürel Etkileri", 2005 *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Der: Müfide Pekin, İstanbul, Bilgi Üniversitesi yayını

Aladağ, Ertuğrul, *Andonia Küçük Asya'dan Göç*, İstanbul, Belge Yayınları, 1995.

Erdal İbrahim, *Mübadele, Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1925)*, İstanbul; IQ yayınevi 2006.

Baltsiotis, Lambros, "Yunanistan ve Türkiye'de Muhacirlik ve Nüfus Mübadeleleri, İki Farklı Anlatım ve Yorumun Oluşma Şartları ve Sonuçları", Çev: Halil Mustafa, 2005, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Der: Müfide Pekin, Bilgi Üniversitesi yayını, s.403

Marantzidis, Nikos, "Yunanistan'da Türkçe Konuşan Pontuslular ve Uyum Sorunları", 2005 *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Der: Müfide Pekin, İstanbul, Bilgi Üniversitesi yayını

Sözlü Kaynaklar:

1- Grebene kazası Vraşno köyü 1919 doğumlu Hafız Mehmet Emin kızı Kamile (Karabenli) Yeşilpınar, (Yrd. Doç. Dr. Ercan Haytoğlu'ndan yararlanılmıştır.)

2- Grebene kazası Kastro köyü 1916 doğumlu Bilö oğullarından Zekeriya oğlu Mustafa Akan, (Yrd. Doç. Dr. Ercan Haytoğlu'ndan yararlanılmıştır.)

3- Grebene kazası Vraşno köyü 1920 doğumlu Sabri kızı Zeynep Davran (Yrd. Doç. Dr. Ercan Haytoğlu'ndan yararlanılmıştır.)

4- Kavala'nın Samakol köyü 1915 doğumlu Hasan Akşit.